

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ТОШКЕНТ
ДАВЛАТ
ИҚТИСОДИЁТ
УНИВЕРСИТЕТИ**

**“ХАЛҚАРО МОЛИЯВИЙ ҲИСОБОТ СТАНДАРТЛАРИГА
ЎТИШ ВА ХАЛҚАРО ТАЖРИБАНИ ЎЗБЕКИСТОНДА
ҚўЛЛАШНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ”**

**мавзусидаги
халқаро илмий - амалий анжуман
мақолалар тўплами**

ТОШКЕНТ – “ИҚТИСОДИЁТ” 2022

Key words: International Financial Reporting Standards, active market, financial activity, bond, share.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 февралда қабул қилинган 4611-сон қарори “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Қарори қабул қилинган. Ушбу қарорга мувофиқ 2021 йил 1 январдан бошлаб, акциядорлик жамиятлари, тижорат банклари, суғурта ташкилотлари ва йирик солиқ тўловчилар тоифасига киритилган юридик шахслар МҲХС асосида бухгалтерия ҳисоби юритилишини ташкил этиш ва 2021 йил якунларидан бошлаб молиявий ҳисоботни МҲХС асосида тайёрлаш ҳамда қатор вазифалар юклатилган.

МҲХСларини фаол жорий қилишда қандай муаммолар ва тажрибалар тўпланганлиги бўйича маълум хулосаларга келиш мумкин.

1. МҲХСлар тавсиянома характерига эга. Компания МҲХСларига ўтганлиги ва молиявий ҳисоботи МҲХСларига тўлиқ мувофиқ ёки қисман мувофиқ келиши борасида расман эълон бериши керак. Ҳар қандай тизим муваффақиятли жорий этилади, агарда ундан наф олинса. Корхона ва ташкилотлар ўзлари МҲХСларига ўтишда наф олишлари, унинг афзалликларини ҳис қилишлари лозим. МҲХСлар асосида ахборотлар ишончли бўлиши, молиявий қарорлар қабул қилишда самарали фойдаланиши, компанияларнинг инвестициявий жозибадорлигини оширишга ва бошқа мақсадларга хизмат қилиши керак.

2. МҲХСларга ўтиш учун фаол бозор шаклланган бўлиши керак. МҲХСлари объектларни адолатли баҳолаш тизимига асосланади. Шунинг учун баҳолаш механизмлари ривожлантириш зарурияти мавжуд. Масалан, захиралар соф сотиш қиймати ёки таннархидан энг кичиги бўйича баҳоланади. Кўчмас мулк, машина ва асбоб-ускуналар ҳамда молиявий активлар адолатли қиймати бўйича баҳоланади. Бу объектлар фаол бозор бўлгандагина адолатли баҳоланади. Номоддий активлар ва гудвилни баҳолаш масаласига алоҳида эътибор қаратиш керак. Масалан, бугунги кунда компанияда қанча интеллектуал мулк бор, лекин уларни баҳолаб, молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда етарли даражада акс эттирилмаяпти.

3. Фонд биржалари ва қимматли қоғозлар бозори, валюта бозори ривожланиши керак. Қимматли қоғозлар бозорига аҳоли жалб этилиши керак бўлади. Шунда акциядорларда Акциядорлик жамиятларининг молиявий ҳисоботларига қизиқиш ўйғонади. Мамлакатда кўплаб акциядорлар, яъни молиявий ҳисобот харидорлари юзага келиши керак. Агар акциядорлар ва инвесторлар молиявий ҳисоботни ўқимаса халқаро стандартлар мақсадига эришмайди. Агар бу бозорлар суст ривожланган бўлса МҲХСларига сифатли ўтиб бўлмайди.

4. Иқтисодиётнинг глобаллашуви шароитида дунёдаги компанияларнинг фаолиятида операцион фаолиятдан ҳам кўра кўпроқ молиявий фаолият ривожланмоқда. Шунинг учун ҳозирги амалдаги “Фойда ва зарарлар ҳамда бошқа умумлашган даромадлар тўғрисидаги ҳисобот” таклиф этилган

форматларида молиявий фаолиятдан олинган даромадларни акс эттирувчи моддалар кўп ажратилган. Жумладан, молиявий активларни амортизацияланадиган қийматидан адолатли қийматига қайта баҳолашдан олинган фойда, пул маблағларини хеджилаштиришдан олинган фойда, ҳиссали инструментларни баҳолашдан олинган фойда, ауктуар фойда ва бошқалар. Қайсики молиявий фаолиятнинг бу элементларини етарли даражада ривожлантириш керак, уларни баҳолаш механизмлари такомиллаштириш зарур. Облигацияларни жорий этишни ривожлантириш, акцияларни қайта баҳолашдан олинадиган даромадлар ҳисобини тубдан такомиллаштиришимиз керак бўлади.

Халқаро стандартларда “келтирилган қиймат” тушунчаси кўп ишлатилади. Бу дисконтлаш ставкаси ёки фоиз ставкалари асосида ҳисобланади. Бунинг асосида молиявий даромад ва молиявий харажатлар аниқланади. Бу ставкалар расмий эълон қилиниши керак.

Халқаро стандартлар ҳуқуқларни баҳолашга катта аҳамият қаратади. Ҳуқуқни баҳолаш механизмларини жорий қилишимиз керак. Масалан, дебиторлик қарзлари ёки шартномавий активлар бу қопламаларни олишга бўлган ҳуқуқ ёки узок муддатга ижарага олинган асосий воситалар фойдаланишга бўлган ҳуқуқ нуқтаи назаридан баҳоланиши керак бўлади.

5. Компания тўғрисида Қонун бўлиши керак. Ҳозир мавжуд бўлган “Акциядорлик жамиятлари ва акциядорларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги, “Масъулияти чекланган жамиятлар тўғрисида”ги, “Хусусий корхоналар тўғрисида”ги Қонунларимизни ягона Кодексга бирлаштириш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Бу қонунлардаги моддаларни халқаро стандартларга мувофиқлаштириш керак, деб ўйлаймиз.

Бизнес бирликларида дунё стандартларига уйғун менежмент тизими шаклланган бўлиши керак. Бухгалтерия ҳисоби менежментга хизмат қилади, унинг таркибий қисми бўлади. Барча корхоналарда менежментни халқаро стандартларга мувофиқлаштириш керак. Мамлакатда банк тизими халқаро стандартларга уйғун бўлиши керак.

МҲХСлари билан Солиқ кодекси асосида фарқларни қисқартириш керак. Янги Солиқ Кодекси 2020 дан жорий қилинди. Солиқ Кодексида даромадларни ҳамда харажатларни тан олиш тартиби ва таркибида халқаро стандартлардан фарқлар мавжуд. Шунинг учун Солиқ кодексини халқаро стандартларга мувофиқлаштириш керак.

6. Таълим билан амалиётни интеграцияси ҳамда фан билан амалиёт боғлиқлиги масалаларига эътиборни кучайтиришимиз лозим. Вилоятдаги еткачи мутахассисларни дарс жараёнига жалб этиш, Профессор-ўқитувчиларимиз амалиётда ишлаши ҳамда илмий амалий стажировкаларни ўташи керак.

Дарслик ва ўқув қўлланмалар асосан илғор тажрибалар ва фан ютуқлари асосида ёзилиши керак. АҚШда ўқитиладиган дарсликларни олиб келиш, уларни ўзбек тилига таржима қилиш муҳим аҳамият касб этади. Бунинг учун давлат грантлари эълон қилиниши мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

7. Компанияларда меҳнатни рағбатлантириш тизими халқаро стандартларга ўтиши керак. Меҳнат шартномалари, ходимларга яратилаётган шароитлар, иш соатлари, меҳнат ҳақи тизимлари, пенсия тўловлари, суғурта тизимлари мутлоқ халқаро стандартларга уйғун бўлиши керак.

Ушбу таклифларнинг амалиётга жорий этилиши МҲХСларни қўллашни жадаллаштиришга, “Бухгалтерия ҳисоби ва аудит” таълим йўналишини халқаро даражаларга олиб чиқишга, кредит-модул тизимини самарали жорий этишга ҳамда таълим сифатининг ошишига хизмат қилади.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 февралда қабул қилинган 4611-сон қарори “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Қарори

2. Ташназаров С.Н. Компоненты финансовой отчетности: проблемы и их решения. - Монография. – LAP Lamber Academic Publishing. 2018-10-09. 104 p. ISBN-13:978-613-9-92598

Темиров Фурқат Турсоатович
Тошкент давлат иқтисодий университет,
“Бухгалтерия ҳисоби” кафедраси доценти, PhD

Хажибойев Оғабек Отабекович
ТДИУ Магистратура МУФА-21 гуруҳ талабаси

Кўп тармоқли фермер хўжаликларида бухгалтерия ҳисоби счётларини тадбиқ этишни такомиллаштириш

Improvment of implementing t-counts in multi-industrial farms

Ушбу мақолада кўп тармоқли фермер хўжаликларида бухгалтерия ҳисоби счётларини тадбиқ этишга доир илмий таклиф ва тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: фермер хўжалиги, бухгалтерия ҳисоби, молиявий ҳисобот счётлар режаси, молиявий ҳисобот, БҲМС, диверсификация

In this article, scientific proposals and recommendations on the implementation of t-counts in multi-industrial farms are given.

Key word: farms,, accounting, t-counts, financial reporting, NAS, diversification.

Иқтисодиётимизни мутлақо янги асосда ташкил этиш ва янада эркинлаштириш, унинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш, ишлаб чиқаришни модернизация ҳамда диверсификация қилиш бўйича қатор қонунуний ва меъёрий ҳужжатлар, пухта ўйланган дастурлар қабул қилиниб, улар изчил амалга оширилмоқда. Хусусан, мамлакатимиз иқтисодиётини

ривожлантириш ва уни барқарорлаштиришда фермер хўжаликларининг тутган ўрни ҳамда ялпи ички маҳсулот ҳажмидаги улуши йилдан-йилга ортиб бормоқда. Шу боисдан, фермер хўжаликлари фаолиятини янада ривожлантириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 09.10.2017 йилда ПФ-5199 сонли Фармони эълон қилинди. [1]

Ушбу фармонда фермер хўжаликларининг асосий қисми қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш билан чекланиб қолмоқда, уларнинг қайта ишлаш, сақлаш, тайёр маҳсулотларни сотиш ва хизматлар кўрсатиш каби кўп тармоқли фаолиятини йўлга қўйишда мавжуд имкониятлардан фойдаланилмаётгани, фермер ва деҳқон хўжаликлари аъзолари ва томорқа ер эгаларининг қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштириш соҳасидаги билим ва кўникмаларини ошириш, уларни зарур маълумот ва ахборотлар билан таъминлаш ҳамда бошқа хизматлар кўрсатиш тизими, шунингдек, фермер хўжаликларида меҳнат муносабатларини ташкил этиш ҳолати бугунги кун талабларига жавоб бермаётгани таъкидлаб ўтилган.

Мустақилликнинг дастлаб йилларидан мамлакатимизда бухгалтерия ҳисобини тартибга солиш механизми ишлаб чиқилган ҳамда шу асосида бухгалтерия ҳисоби ривожланиб келмоқда. Бугунги кунда фаолият юритаётган барча хўжалик юритувчи субъектлар, жумладан кўп тармоқли фермер хўжаликлари ҳам 21-БХМС “Хўжалик юритувчи субъектларнинг молия-хўжалик фаолияти бухгалтерия ҳисоби счётлар режаси ва уни қўллаш бўйича йўриқнома” асосида бухгалтерия ҳисоби ташкил қилиниб келинмоқда.

Фермер хўжаликларда бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш, тартибга солиш, ифодалаш, маълумотларни тўплаш ва сақлаш йўли билан хўжалик фаолиятини тезкор (жорий), тактик ва ҳатто стратегик бошқариш учун ахборот билан таъминлайди – бу фермер хўжаликлари фаолиятининг ҳақиқатдаги маълумотлари тўғрисида тизимга солинган маълумотлар (кўрсаткичлар)дир. Ахборотни сақлаш деганда ишлаб чиқариш самарадорлиги кўрсаткичларини сақлаш тушунилади. Бухгалтерия ҳисобининг барча бошқа ахбороти фақат маълум муддат мобайнида сақланиши ва ўзгармасдан қолиши мумкин, чунки ушбу ахборот унга хўжалик жараёнининг кейинги воқеа ҳодисалари доимий равишда ўзгаради. Бу ўзгариш счётлар тизими ёрдамида амалга оширилади.

Бухгалтерия ҳисоби счётлари тизими унинг шакли ва мазмунининг муайян нисбатини ўзида мужассам этади. Бухгалтерия ҳисобини ривожлантириш бўғинлари ва унинг счётлар тизими ўртасида диалектик ўзаро боғлиқлик мавжуд. Шундай қилиб, счётлар бухгалтерия ҳисоби шаклининг усули бўлса, счётлардаги тизимга солинган ва гуруҳланган ахборот – унинг мазмуни ҳисобланади. Счётлар тизимидан фойдаланишга қараб хўжалик муомалаларининг таркиби ва уларнинг мазмуни аниқланади. [2] Бухгалтерия ҳисоби счётлари тизими хўжалик жараёнларини рўйхатга олиш ва гуруҳлаш бухгалтерия ахбороти тизимининг абстракт-мантикий модели ҳисобланади. Счётлар тизимининг номенклатураси бухгалтерия (молиявий) ҳисоботларини тузиш учун зарур бўлган кўрсаткичларни олиш учун муҳим рол ўйнайди.

Ҳозирги шароитда бухгалтерия ҳисоби счётлар режаси бозор иқтисодиётининг барча хусусиятларини иқтисодиётнинг турли тармоқлари, шу жумладан қишлоқ хўжалигининг тармоқ хусусиятларини ҳисобга олиши лозим. Мамлакатимизда счётлар режасини такомиллаштириш масалаларига ҳамма вақт катта эътибор қаратилган.

Мамлакатимизда счётлар режаси турли даврларда иқтисодий ўзгаришлар ва корхоналарни бошқариш тизимининг ривожланишига қараб бир неча марта қайта ишлаб чиқилиб, ўзгартирилди. Жумладан амалдаги счётлар тизими 2002 йилда қабул қилинган бўлса, кейинчалик замон талаблари асосида қайта кўриб чиқилган ҳамда ўзгартиришлар киритилган.

Ушбу счётлар режаси мамлакатда фаолият кўрсатаётган хўжалик юритувчи субъектлар учун умумий намунавий тусда белгиланганлигини ҳисобга олган ҳолда тармоқ корхоналарнинг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқиб ишчи счётларни ишлаб чиқиш зарурати юзага келмоқда.

“Қишлоқ хўжалиги агросаноат мажмуасининг энг хатарли соҳаси бўлиб, у ички ва ташқи хатар омиллари таъсири остида амал қилади. Соҳадаги асосий хатарлар уни юритишнинг ўзига хос объектив шарт-шароитлари, биринча навбатда, мавсумийлик ва об-ҳаво шароитига боғлиқ. Қишлоқ хўжалиги субъектлари ишлаб чиқариш фаолиятининг натижавийлиги нафақат ер ва меҳнат ресурслари, фойдаланиладиган агротехника ва технологияларнинг сифати ҳамда улардан фойдаланиш самарадорлигига, балки қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини юритишнинг юқори даражада хатарли ҳисобланган объектив шароитига боғлиқ”.

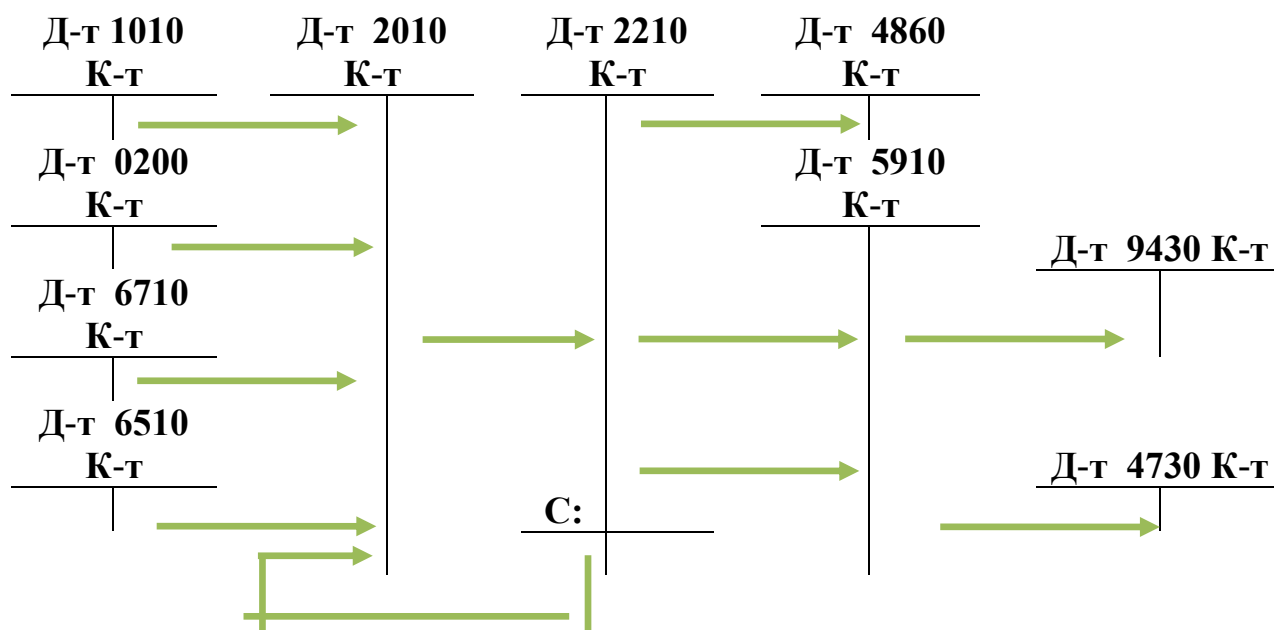
“Фермер хўжаликлари ишлаб чиқаришни ташкил этишда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг маълум бир турини етиштириш билан ихтисослашиб қолмай, шу билан бир қаторда, уларни қайта ишлаш, тайёрлаш, сақлаш, сотиш ва турли хизматларни кўрсатиш каби кўп тармоқли фаолиятни ташкил этиши уларнинг иқтисодий ва молиявий барқарорлигини таъминлайди, тармоқдаги мавжуд иқтисодий ресурслардан янада самарали фойдаланиш имкониятларини оширади. [3]

Шунингдек, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш табиий иқлим шароитига боғлиқлиги ҳам харажатларни тўғри ҳисобини юритишда бур мунча муаммоларни келтириб чиқармоқда. Амалда фойдаланилаётган счётлар режасида табиий иқлим шароитлари натижасида юзага келадиган (қўшимча) харажатларни ҳисобга олиш мақсадида алоҳида счёт белгиланмаган. Бунинг натижасида кўп тармоқли фермер хўжаликларида хатарларни бошқариш, яъни табиий об-ҳаво шароити натижасида юзага келадиган тасодифий харажатларни ҳисобга олиш ҳамда ушбу харажатларни тақсимлаш жараёнида метадалогик муаммолар мавжудлиги соҳада тадқиқотлар олиб бориш кераклигини яна бир бор исботламоқда.

Қишлоқ хўжалиги тармоғларида тасодифий йўқотишларни олдини олиш борасида мамлакатимизда тизимли ишлар олиб борилган. Бунинг натижасида қишлоқ хўжалиги экинларини суғурталаш тизими ишлаб чиқилган ҳамда бугунги кунда самарали фаолият юритмоқда. Лекин аграр хўжалик тармоғида

тасодифий йўқотишлар фақат табиий офатлар натижасида содир бўлмайди. Шунинг учун ҳам кўп тармоқли фермер хўжаликларида тасодифий харажатлар таркибига кирувчи харажат моддалари реестрини шакллантириш муҳим аҳамият касб этади.

Биз томонимиздан таклиф этилаётган “тасодифий йўқотишлар бўйича харажатларни ҳисобга олувчи счёти” кўп тармоқли фермер хўжаликларида харажатлардан самарали фойдаланиш ҳамда уларни маҳсулот турлари бўйича тақсимлашда муҳим ҳисобланади. Қуйида таклиф этилаётган счётнинг модели келтирилган.

1-расм. Кўп тармоқли фермер хўжаликларида тасодифий харажатларни ҳисобга олиш схемаси

Ушбу схемада кўп тармоқли фермер хўжаликларида тасодифий харажатларни маҳсулот таннархига киритиш ёки уни қоплаш бўйича бухгалтерия ўтказмалари келтирилган.

Олиб борилган тадқиқотлар натижасига кўра кўп тармоқли фермер хўжаликларида тасодифий харажатлар таркибига қуйидагилар киради:

- табиий офат натижасида юзага келган харажатлар;
- суғурта натижаларида қопланмаган харажатлар;
- ишчи ва хизматчилар айби билан юзага келган харажатлар;
- табиий йўқотиш нормалари ва ҳ.к.

Ушбу харажат моддаларини биз томонимизда таклиф қилинаётган 2200 – “Тасодифий йўқотишлар бўйича харажатларни ҳисобга олувчи счёти” алоҳида ҳисобга олиниши мақсадга мувофиқ деб ҳисобланади. Шу билан бирга ушбу счётни қуйидаги аналитик счётлар бўйича юритилиши белгиланди:

2210 – “Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш бўйича тасодифий харажатларни ҳисобга олувчи счёти”;

2220 – “Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш натижасида юзага келадиган тасодифий харажатларни ҳисобга олувчи счёти”.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг бир ёки ҳатто бир неча турларини ишлаб чиқаришга ихтисослашган кичик тадбиркорлик тузилмаларида бухгалтерия ҳисобини оддий схема бўйича юритиш мумкин. Бундай ҳисоб юритишнинг асосини даромадлар ва харажатларни ҳисобга олиш китобларини "даромад-харажат" тамойили бўйича юритиш ташкил қилади.

Шу муносабат билан хўжалик операцияларини батафсил тизимга солиш зарурати юзага келади. Шунинг учун, биз кўп тармоқли фермер хўжаликлари фаолиятнинг бухгалтерия ҳисобини юритишнинг содда шаклдаги ҳисоб регистрларида ва бухгалтерия ҳисоби счётлар режаси амалдаги тизимининг алоҳида счётларида ташкил этиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 09.10.2017 йилдаги «Фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгаларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, қишлоқ хўжалиги экин майдонларидан самарали фойдаланиш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-5199- сонли Фармони.

2. Астахов В.П. Теория бухгалтерского учета / В.П. Астахов. - М.: Экспертное бюро-М, 2006.-351 с.

3. Баймирзаев Д.Н. Кўп тармоқлилик – фермер хўжаликларида хатарларни бошқаришнинг муҳим йўналиши. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 4, июль-август, 2018 йил.

Темиров Фурқат Турсоатович
Тошкент давлат иқтисодиёт университети,
“Бухгалтерия ҳисоби” кафедраси доценти, PhD

Норбеков Даврон
Тошкент молия институти
“Бухгалтерия ҳисоби” кафедраси доценти

Кўп тармоқли фермер хўжаликлари бухгалтерия ҳисобини молиявий ҳисоботларнинг халқаро стандартлари асосида такомиллаштириш

Ушбу мақолада кўп тармоқли фермер хўжаликларида бухгалтерия ҳисобини молиявий ҳисоботларнинг халқаро стандартлари асосида такомиллаштириш бўйича таклиф ва тавсиялар берилган

Калит сўзлар: Кўп тармоқли фермер хўжалиги, бухгалтерия ҳисобини молиявий ҳисоботларнинг халқаро стандартлари, биологик активлар, қишлоқ хўжалиги

Янги Ўзбекистон шароитида амалга оширилаётган иқтисодий ислохотлар самарадорлигини ошириш, иқтисодиёт тармоқларини янада ривожлантириш ҳамда модернизация қилиш, жаҳон ҳамжамиятига интеграциялаш жараёнини тезлаштириш, бунинг натижасида инвестицион муҳитни яхшилаш бугунги куннинг долзарб масалаларидан бири ҳисобланади. Бу орқали мамлакатимиз

қишлоқ хўжалиги соҳаси самарадорлигини ошириш ҳамда уларда ҳисоб ишларини такомиллаштириш, шунингдек молиявий ҳисоботларнинг халқаро стандартлари кенг жорий қилиш борасида олиб борилаётган тизимли ишларни янада жадаллаштириш бўйича тадқиқотлар олиб бориш муҳим масалалардан бири саналади.

Мамлакатимизда қабул қилинган янги таҳрирдаги “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги қонунида “Бухгалтерия ҳисоби субъектлари молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларини қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда қўллаши мумкин” деб белгилаб қўйилганлиги, бугунги кунда фаолият юритаётган хўжалик юритувчи субъектлар, балки кўп тармоқли фермер хўжаликлари ҳам бухгалтерия ҳисобини молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари талаблари асосида юритишни белгиламоқда. Бу эса молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларини қўллаш, унинг тамойилларини аниқ белгилаш, тармоқ хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда ташкил этиш агрор соҳада бухгалтерия ҳисобини такомиллаштишини таъминлайди.

Шу билан бирга молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича тизимли ишлар олиб борилаётганлиги, шунингдек қатор меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларнинг қабул қилиниши ушбу соҳанинг янада ривожланишига туртки бўлмоқда. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2017 — 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси”да белгиланганидек, “Фермер хўжаликлари, энг аввало, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш билан бир қаторда, қайта ишлаш, тайёрлаш, сақлаш, сотиш, қурилиш ишлари ва хизматлар кўрсатиш билан шуғулланаётган кўп тармоқли фермер хўжаликларини рағбатлантириш ва ривожлантириш учун қулай шарт-шароитлар яратиш билан бирга корпоратив бошқарувнинг замонавий стандарт ва усулларини жорий этиш” тартиби белгиланганлиги соҳа ривожини учун дастури амал бўлиб хизмат қилмоқда. Бевосита молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш ҳамда уни иқтисодиёт тармоқлари амалиётида қўллаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 февралдаги ПҚ-4611-сонли “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” Қарори қабул қилинди. Ушбу қарорга мувофиқ бугунги амалга оширилаётган иқтисодий ислохотлар молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтишни жадаллаштириш орқали хорижий инвесторларни зарур ахборот муҳити билан таъминлаш ва халқаро молия бозорларига кириш имкониятларини кенгайтириш, шунингдек қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бўйича экспорт-импорт операцияларини такомиллаштириш, уларга доир ҳисоб-китобларни молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига мувофиқлаштиришга қаратилгандир.

Қишлоқ хўжалиги соҳасида бухгалтерия ҳисобини ташкил қилишда молиявий ҳисоботларнинг халқаро стандартларини кенг жорий қилиш ҳамда уларни халқаро стандарт принципларига мувофиқ амалий қўллаш бугунги куннинг долзарб масалаларидан бирига айланмоқда. Қишлоқ хўжалиги тармоқларида 41-сонли “Қишлоқ хўжалиги” номли МҲХС жорий қилиш, унинг

талабларига миллий бухгалтерия тизимини мослаштириш асосида кўп тармоқли фермер хўжаликлари бухгалтерия ҳисоби тизимини такомиллаштириш зарур. Ушбу МҲХСда қишлоқ хўжалиги корхоналари томонидан етиштирилаётган маҳсулотларни “биологик активлар” сифатида тан олиш ғояси илгари сурилади. Хўш, “биологик актив” ўзи нима, у қандай турдаги маҳсулотларни ўз ичига олади?

Ушбу стандартга мувофиқ “биологик активлар - бу иқтисодий ҳаётнинг ўтмишдаги фактлари (ўзгаришлар, трансформациялар) натижасида ҳосил бўлган ва иқтисодий фойда олиш мақсадида кейинги (корхона томонидан назорат қилинадиган ва ўлчанадиган) биотрансформация учун мос бўлган ўсимликлар ва ҳайвонлардир”.

Ўзбекистон Республикасида қабул қилинган 5-сонли Бюджет ҳисоби стандарти мувофиқ “биологик актив — ҳайвонлар ёки ўсимликлар”.

Биологик активларни ҳисобга олиш, таснифлаш ҳамда уларни актив сифатида тан олиш билан боғлиқ жараёнлари тадқиқот ишлари ҳорижлик ҳамда мамлакатимиз иқтисодчи олимлари томонидан чуқур тадқиқ қилинмаган. Шунчаки, 41-сонли “Қишлоқ хўжалиги” номли МҲХСлари талабларига мувофиқ юритилиши белгиланган. Масалан, С.Б.Жабуева ва И.Б.Цыреноваларнинг таъкидлашича, “биологик активларга ўстиришдаги ва боқувдаги ҳайвонлар, ёш чорва моллари, маҳсулдор ва зотдор чорва моллари, арилар, балиқ ва бошқалар киради”. Шунингдек, Е.В.Фастованинг фикрича “биологик активларни ҳаққоний қийматини аниқлашда қуйидаги услубни таклиф этади:

- қишлоқ хўжалиги экинларини йиғиб олиш вақтида;
- улардан чиққан чиқиндиларни ўғитлар сифатида;
- ишлаб чиқаришдан олинган озуқа сифатида фойдаланишда;
- маълум зотдаги ҳайвонларни бир хил ёш ва фойдаланиш йўналишида;
- кўп йиллик экинлар”.

Мамлакатимиз иқтисодчи олимлари ҳам биологик активлар, уларнинг таснифи ҳамда гуруҳланиши бўйича бир қатор тадқиқотлар олиб бормоқда. Жумладан, Б.Менгликуловнинг фикрича “Биологик активлар деганда биологик ўзгариш жараёнида қишлоқ хўжалик маҳсулотлари (тирик вазнининг ўсиши, сут, жун, гўнг, тухум, мева, резавор мева ва шу кабилар) ёки қўшимча биологик активлар (бузоқ, қўзи, қўчат, қаламча ва шу кабилар) назарда тутилади, шунингдек у ёки бу шаклда корхонага иқтисодий наф келтирувчи чорва моллари (катта ёшли маҳсулдор ва наслдор чорва моли, ўстирувдаги ва боқувдаги ҳайвонлар, парранда, балиқлар, асаларилар ва шу кабилар) ёки ўсимликлар (бир йиллик ва кўп йиллик ўсимликлар, кўп йиллик дарахтлар, ўрмон хўжалигидаги дарахтлар ва шу кабилар) тушунилади”.

Тадқиқотлар кўрсатишича биологик активлар борасида олиб борилган илмий изланишлар асосон МҲХС талаблари ҳамда унга кирадиган активлар тўғрисида қарашлар илгари сурилган. Биологик активлар бухгалтерия ҳисобида актив сифатида тан олинсада, айнан қайси актив узоқ муддатли актив ёки қисқа муддатли активлар сифатида тан олинши бевосита тадқиқ қилинмаган.

Мамлакатимизда бухгалтерия ҳисобининг миллий стандартларида (1-БҲМС, 4-БҲМС, 5-БҲМС, 21-БҲМС) "Биологик активларни ҳисобга олиш" бўлимлари ишлаб чиқилган, биологик активларни ҳисобга олиш бўйича кўрсатмалар ишлаб чиқилди. Бироқ, кўплаб ташкилий ва услубий муаммолар ҳал қилинмади. Хусусан, 5-сонли "Асосий воситалар" биологик активларни ҳисобга олиш, яъни кўп йиллик дарахтлар, ишчи ва маҳсулдор ҳайвонларни, шунингдек, 4-БҲМСда ўстиришдаги ва боқувдаги ҳайвонларни ҳисобга олишнинг услубий жиҳатлари баён этилган. Лекин айнан уларни биологик актив сифатида ҳисобга, шу билан бирга биологик активларни баҳолаш, уларни синтетик ва аналитик ҳисобини юритиш, молиявий ҳисоботларда қишлоқ хўжалиги фаолияти тўғрисидаги маълумотларни ошкор қилиш олиш баён этилмаган.

Шу билан бирга кўп тармоқли фермер хўжаликларида биологик активларни ҳисобга олишдан уларнинг таснифини аниқ белигилаш муҳим аҳамият касб этади. Қуйидаги 1-жадвалда фермер хўжаликларида биологик активларни таснифи чорвачилик фермер хўжаликларида мисолида биологик активларнинг таснифи келтирилган.

1-жадвал

Кўп тармоқли фермер хўжаликларида биологик активларнинг таснифи (Чорвачилик фермер хўжаликлари мисолида)

Таснифлаш хусусияти	Биологик активлар гуруҳи	Биологик активлар таснифи
Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларидан ва (ёки) қўшимча биологик бойликлардан фойдаланиш ва қабул қилиш даврининг давомийлиги	Узоқ муддатли биологик активлар	Қишлоқ хўжалигини ишлаб чиқаришга қодир биологик активлар 12 ойдан ортиқ муддатга маҳсулотлар ва (ёки) қўшимча биологик активлар. Буларга асосий поданинг ҳайвонлари - ишчи ва маҳсулдор чорва моллари киради
	Қисқа муддатли (жорий) биологик активлар	Қишлоқ хўжалигини ишлаб чиқаришга қодир биологик активлар 12 ойдан ошмайдиган муддатга маҳсулотлар ва (ёки) қўшимча биологик активлар. Буларга асосий подадан олиб ташланган ҳайвонларни боқиш ва боқиш, катта ёшли чорва молларини боқиш киради
Етуклик	Етук узоқ муддатли биологик активлар	Ишлаш даври 12 ойдан ортиқ бўлган биологик активлар. Буларга биринчи авлодни олишдан кейинги сигирлар киради.
	Вояга етмаган узоқ муддатли активлар	Ишлаш цикли 12 ойдан ошадиган, ҳисобот даврида ҳали қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқаришга қодир бўлмаган биологик активлар
	Етук қисқа муддатли (жорий) биологик активлар	Маълум бир ҳолатга етган биологик активлар, масалан, насл бериш ёшидаги ҳайвонлар, маълум бир тирик вазн ва тана ҳолати тоифасига етганда
	Этилмаган қисқа муддатли (жорий) биологик активлар	Биологик бойликларга асосий подани алмаштириш, ҳайвонларни боқиш ва боқиш киради